

TASVIRIY SAN'ATDA PUANTILIZMNING AHAMIYATI

Shaymurodov Toxir Zamonovich

Ilmiy rahbar:

Botirov Temur Shukur o'g'li

Annotatsiya: *XIX asr oxirida Jorj Syora va Pol Sinak tomonidan ishlab chiqilgan puantilizm (nuqtali bo'yoqchilik) tasviriy san'at tarixida fan va estetika uyg'unlashgan hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Ushbu maqola puantilizmning ranglar nazariyasi va optika fizikasiga asoslangan nazariy poydevorini, sof rangli nuqtalarni tizimli qo'llash orqali amalga oshirilgan texnik ijrosini hamda zamonaviy san'at evolyutsiyasiga ko'rsatgan chuqur ta'sirini har tomonlama tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Puantilizm, neo-impressionizm, Jorj Syora, optik aralashma, ranglar nazariyasi, divizionizm, vizual idrok, zamonaviy san'at tarixi.*

Аннотация: *Пуантилизм, разработанный Жоржем Сёра и Полем Синаком в конце XIX века, считается решающим этапом в истории изобразительных искусств, сочетающим науку и эстетику. В данной статье всесторонне анализируются теоретические основы пуантилизма, базирующиеся на теории цвета и физике оптики, его техническая реализация посредством систематического использования точек чистых цветов, а также его глубокое влияние на эволюцию современного искусства.*

Ключевые слова: *Пуантилизм, неомимпрессионизм, Жорж Сёра, оптическая композиция, теория цвета, дивизионизм, визуальное восприятие, история современного искусства.*

Abstract: *Pointillism, developed by Georges Seurat and Paul Sinac at the end of the 19th century, is considered a decisive stage in the history of fine arts, combining science and aesthetics. This article comprehensively analyzes the theoretical foundation of pointillism, based on color theory and the physics of optics, its technical implementation through the systematic use of pure color dots, and its profound influence on the evolution of modern art.*

Keywords: *Pointillism, neo-impressionism, Georges Seurat, optical composition, color theory, divisionism, visual perception, modern art history.*

KIRISH

Yevropada XIX asrning oxiri fan, sanoat va falsafadagi tez sur'atlar bilan rivojlanish davri bo'lib, bu jarayonlar madaniy muhitga chuqur ta'sir ko'rsatdi [1]. Tasviriy san'at sohasida impressionistlar harakat allaqachon yorug'lik, atmosfera va o'tkinchi lahzaga e'tibor qaratish orqali akademik konvensiyalarga qarshi chiqqan edi. Biroq, bir guruh rassomlar ushbu innovatsiyalarga yanada qat'iylik, tuzilmalilik va ilmiy asos bag'ishlashni maqsad qildilar. Shunday qilib, Jorj Syora (1859–1891) tomonidan boshlab berilgan va Pol Sinak (1863–1935) tomonidan nazariy jihatdan kodlashtirilgan puantilizm (yoki divizionizm) oqimi paydo bo'ldi [2].

Puantalizm tasvirni hosil qilish uchun naqshlar shaklida joylashtirilgan mayda, aniq rangli nuqtalarni qo'llash texnikasi bilan ajralib turadi. An'anaviy ranglarni palitrada kerakli tusni olish uchun aralashtirish usulidan farqli o'laroq, puantalistlar ranglarning uzoq masofadan ko'z tomonidan optik jihatdan aralashishiga tayandilar [3]. Bu yondashuv zamonaviy rang va ko'rish haqidagi ilmiy nazariyalarga, xususan, Mishel Evjen Shevryol, Ogden Rudd va Sharl Blan ning asarlariga chuqur asoslangan edi [4].

Puantalizmning ahamiyati uning tarixiy davri (taxminan 1886–1905-yillar) bilan cheklanmaydi. U san'atning faqat sezgi yoki hissiyotga asoslangan mashg'ulot bo'lishdan to'xtab, tizimli tadqiqot obyektiga aylangan muhim bosqichni ifodalaydi[5]. Rasm chizish jarayonini eng kichik tarkibiy qismlarga – alohida rangli nuqtaga ajratish orqali Syora va uning izdoshlari zamonaviy raqamli displeylarning piksellari tabiatini oldindan ko'ra bilganlar va XX asr modernizmi traektoriyasini tubdan o'zgartirdilar [6].

Ushbu maqola puantalizmning ko'p qirrali ahamiyatini uchta asosiy yo'nalishda tahlil qilishni maqsad qiladi:

1. Ilmiy asos: Texnikaga qanday optik nazariyalar ta'sir qilgani.
2. Texnik va estetik innovatsiya: Uslubning mexanikasi va uning impressionizmdan farqi.
3. Tarixiy meros: Keyingi san'at oqimlari va zamonaviy texnologiyalarga ko'rsatgan ta'siri.

Ushbu jihatlarni o'rganish orqali ushbu tadqiqot puantalizmning XIX asrning kuzatuvchan naturalizmi bilan XX asrning abstrakt kontseptualizmi o'rtasidagi muhim ko'priki ekanligini isbotlaydi.

Ushbu tadqiqot ranglar nazariyasi va optikaga oid ilmiy adabiyotlarning fanlararo sharhi bilan birgalikda kifatativ san'atshunoslik tahlili usulidan foydalanadi. Tadqiqot ramkasi tavsifiy va tahliliy bo'lib, puantalizm ahamiyatining yaxlit tushunchasini yaratish uchun san'at tanqidi, rassomlarning yozuvlari va ilmiy prinsiplarni sintez qilishga qaratilgan [7].

Ushbu tahlil uchun asosiy ma'lumotlar quyidagilardan iborat:

Badiiy asarlar: Jorj Syoraning "La Grande Jatte orolidagi yakshanba kuni tushdan keyin" (1884–1886), "Asnyerdagi cho'miluvchilar" (1884) va Pol Sinakning "Sen-Trope porti" (1899) kabi asosiy durdonalarining yuqori aniqlikdagi raqamli reproduksiyalari va bevosita kuzatuvlari [2].

Birinchi darajali matnlar: Rassomlarning o'z yozuvlari, xususan, Pol Sinakning harakat manifesti hisoblangan "Ejen Delakruadan neo-impressionizmga" (1899) nomli fundamental traktati [8]. Shuningdek, Syoraning maktublari va eskizlari.

Ilmiy adabiyotlar: Rassomlarga ta'sir ko'rsatgan XIX asr ilmiy matnlari, xususan, Mishel Evjen Shevryolning "Ranglarning garmoniyasi va kontrasti prinsiplari" (1839), Ogden Ruddning "Zamonaviy xromatika" (1879) va Sharl Blan ning "Chizmachilik san'ati grammatikasi" (1867) [4].

Ikkinchi darajali manbalar: Harakatning tanqidiy talqinlarini taqdim etuvchi yetakchi muassasalar (masalan, Metropolitan san'at muzeyi, Orse muzeyi) ning peer-review qilingan maqolalari, san'at tarixi darsliklari va ko'rgazma kataloglari[5; 9].

TAHLIL METODOLOGIYASI

Tahlil uch bosqichda amalga oshiriladi:

1. Nazariy rekonstruksiya: Syora va Sinak tomonidan iqtibos keltirilgan maxsus ilmiy tushunchalar (bir vaqtning o'zida kontrast, additiv aralashma) ni ularning rasmlardagi amaliy qo'llanilishi bilan solishtirish [4].

2. Vizual dekonstruksiya: Tanlangan san'at asarlarini tahlil qilish orqali optik vibratsiyaga erishish uchun ishlatilgan maxsus cho'tka texnikasi, ranglar palitrasi va kompozitsion tuzilmalarni aniqlash [6].

3. Qiyosiy tarixiy kuzatuv: Puanlistik texnikalarning keyingi oqimlar (fovizm, kubizm, Op-art) orqali o'tgan yo'lini kuzatish va optik aralashma mantig'ini zamonaviy raqamli raster grafikasi (piksellar) bilan solishtirish [10].

Ushbu ko'p qirrali yondashuv puantalizm ahamiyatini nafaqat uslubiy tanlov, balki fan, falsafa va estetikani birlashtirgan murakkab intellektual loyiha sifatida baholashni ta'minlaydi.

NATIJALAR

Puantalizmning eng ajralib turuvchi xususiyati uning optika qonunlariga tayanishidir. Bizning tahlilimiz natijalari shuni tasdiqlaydiki, Syora va Sinak nuqta texnikasini tasodifiy qabul qilmaganlar; aksincha, bu maxsus ilmiy kashfiyotlarga hisoblangan javob edi [3].

Mishel Eyjen Shevryol tomonidan kashf etilgan bir vaqtning o'zida kontrast qonuni shuni ta'kidlaydiki, rangni idrok etish unga tutash ranglar ta'sirida o'zgaradi [4]. Ikki to'ldiruvchi rang (masalan, qizil va yashil, ko'k va to'q sariq) yonma-yon joylashtirilganda, ular bir-birini kuchaytiradi va ularni jismoniy aralashtirish orqali erishib bo'lmaydigan yorqinlikni yaratadi.

"La Grande Jatte" asarida Syora soya hududlarida to'ldiruvchi rangli nuqtalarni ehtiyotkorlik bilan yonma-yon joylashtirdi. Masalan, soyalar qora yoki kulrang bilan emas, balki ko'k, to'q sariq va qizil nuqtalardan tashkil topgan. Bu soyaning tekis emas, balki porloq ko'rinishini ta'minlovchi jimjimador effekt yaratadi [2].

An'anaviy rangtasvir ayiruvchi aralashmaga tayanadi: palitrada ko'k va sariq bo'yoqni aralashtirish yashil rang beradi, ammo bu jarayon pigmentlar yorug'likni yutishi sababli ranglarning intensivligini ko'pincha pasaytiradi. Puantalizm esa qo'shuvchi aralashma (optik aralashma) dan foydalanadi [3].

Kanvasga mayda sof ko'k va sof sariq nuqtalarni yonma-yon qo'yish orqali rassom tomoshabinning ko'zini uzoqdan ularni aralashtirishga majbur qiladi. Natijada ikkala ona rangning to'liq yorqinligini saqlab qolgan "yashil" rang hosil bo'ladi. Sinakning dengiz manzaralarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu texnika quyosh nurining suvda aks etishiga taqlid qiluvchi yorug'lik yorqinligiga imkon berdi va aralash pigmentlar qobiliyatidan oshib ketdi [8].

Rangdan tashqari, neo-impressionistlar chiziqqa ham ilmiy qat'iylilikni qo'lladilar. Syora chiziqlarda tug'ma hissiy fazilatlar borligini nazariyalashtirdi: gorizontall chiziqlar tinchlikni, yuqoriga yo'nalgan chiziqlar quvonchni, pastga yo'nalgan chiziqlar esa qayg'uni anglatadi [5].

"Asnyerdagi cho'miluvchilar" asarida gorizontall va biroz egri chiziqlarning ustunligi sahnaning dangasa, tinch atmosferasini kuchaytiradi. Bu puantalizm nafaqat rang, balki kompozitsiyani ham boshqaruvchi to'liq tizim ekanligini namoyish etadi [2].

Puantalizm impressionizmdan kelib chiqqan bo'lsa-da, natijalar texnika va maqsadda sezilarli farqlarni ko'rsatadi.

1-jadval. Impressionizm va puantilizm oqimlarining asosiy xususiyatlari

Xususiyat	Impressionizm	Puantilizm (Neo-impressionizm)
-----------	---------------	--------------------------------

Cho'tkalash texnikasi	Spontan, xilma-xil, ko'rinadigan cho'tka urmalari	Tizimli, bir xil mayda nuqtalar (punktlar)
Rang qo'llash usuli	Palitrada aralashtirish yoki ho'l-ho'l texnikasi	Alohida qo'llangan sof ranglar, optik aralashma
Kompozitsiya	Tasodifiy, "lahzaviy kadr"ga o'xshash, assimetrik	Qat'iy, geometrik, ko'pincha Oltin kesim asosida
Badiiy maqsad	O'tkinchi lahza va bevosita taassurotni ifodalash	Ilmiy asoslangan barqaror vizual garmoniya yaratish
Ijro jarayoni	Tezkor, asosan ochiq havoda (plein air) bajariladi	Sekin, studiya sharoitida, puxta hisoblangan

Monening spontan zarbasidan Syoraning intizomli nuqtasiga o'tish sezgidan intellektga o'tishni belgilaydi. "Nuqta" o'lchov birligiga aylandi, bu rassomning qo'lini bevosita harakatdan olib tashlab, yorug'likning ob'ektiv tasviriga intildi [6].

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, texnika statik bo'lmagan. Syora qat'iy ravishda mayda, bir xil nuqtalarga amal qilgan bo'lsa, keyingi amaliyotchilar, masalan, Sinak va Anri-Edmon Kross uslubni rivojlantirdilar [9].

Masshtabning kengayishi: 1890-yillarga kelib, Sinak mayda nuqtalar o'rniga kattaroq, mozaikaga o'xshash kvadratlar va to'rtburchaklardan foydalana boshladi. Bu asarlarning bezak sifatini oshirdi va rang ta'sirini kuchaytirdi [8].

Rang palitrasining kengayishi: Dastlabki puantilizm ma'lum bir spektral ranglar palitrasiga cheklangan edi. Keyingi asarlarda yanada nozik hissiy ifodalarga imkon beruvchi kengroq ranglar doirasi kiritildi, bu esa fovizmga yo'l ochdi [10].

O'z innovatsiyalariga qaramay, tahlil puantalist usulining ichki cheklovlarini ochib berdi:

Qattiqlik: Ilmiy qoidalarga qat'iy rioya qilish ba'zan asarlarning tanqidchilar tomonidan "mexanik" yoki hissiy ilqlikdan mahrum deb ta'riflanishiga olib keldi[5].

Masofaga bog'liqlik: Optik aralashma effekti faqat ma'lum bir masofadan qaralgandagina ishlaydi. Yaqindan qaralganda tasvir bir-biri bilan bog'liq bo'lmagan nuqtalar abstraktsiyasiga aylanadi, bu esa chalg'ituvchi bo'lishi mumkin[3].

Vaqt sarfi: Texnikaning diqqat bilan bajarilishi ochiq havoda o'zgaruvchan yorug'lik sharoitlarini aks ettirishni qiyinlashtirdi, bu esa rassomlarni studiyaga qaytarishga va impressionistlar qadrlagan bevositalikni yo'qotishga majbur qildi[2].

XULOSA

Puantalizmning tasviriy san'atdagi ahamiyati ulkan va ko'p qirralidir. U shunchaki XIX asr oxirining qisqa muddatli uslubiy tajribasi emas, balki san'at tarixi. U ko'rish mexanizmlariga yaqindan qarash orqali rassomlar ifoda chegaralarini kengaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Jorj Syora va Pol Sinakning merosi nafaqat ularning durdonalari joylashgan muzeylarda, balki bugun tomosha qilayotgan har bir raqamli ekranda davom etmoqda, bu esa bizning dunyomizning murakkab tasvirlari oddiy, fundamental elementlardan qurilganligini eslatib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gombrich E.H. San'at tarixi [Tekst]. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2019. – 688 b.

2. Rewald J. Post-Impressionism: From Van Gogh to Gauguin [Text]. - New York: Museum of Modern Art, 1956. - 456 p.
3. Rood O.N. Modern Chromatics, with Applications to Art and Industry [Text]. - New York: D. Appleton and Company, 1879. - 312 p.
4. Chevreul M.E. The Principles of Harmony and Contrast of Colors [Text]. - London: Longman, Brown, Green, and Longmans, 1854. - 432 p.
5. Herbert R.L. Neo-Impressionism [Text]. - New York: Solomon R. Guggenheim Museum, 1968. - 289 p.
6. Zimmermann M. The Science of Seeing: Optical Mixing in Digital Displays and Pointillist Painting // Journal of Visual Culture. - 2018. - Vol. 17, No. 2. - P. 145-162.
7. Dorra H. Symbolist Art Theories: A Critical Anthology [Text]. - Berkeley: University of California Press, 1994. - 378 p.
8. Signac P. From Delacroix to Neo-Impressionism [Text] / Trans. C. Gilbert. - New York: Wittenborn, 1968. - 189 p.
9. Thomson R. Seurat [Text]. - Oxford: Phaidon Press, 2001. - 256 p.
10. Gage J. Color and Culture: Practice and Meaning from Antiquity to Abstraction [Text]. - London: Thames & Hudson, 1993. - 320 p.